

Magyar helyesírás' és szóragasztás főbb szabályai ... 5. kiad. (hung.)

Magy. Kir. Egyet. betüivel
Budán; Budapest; HUN 1841

Signatur: 54876-B

Barcode: +Z169747707

Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ169747707>

Umfang: Bild 1 - 56

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzzangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

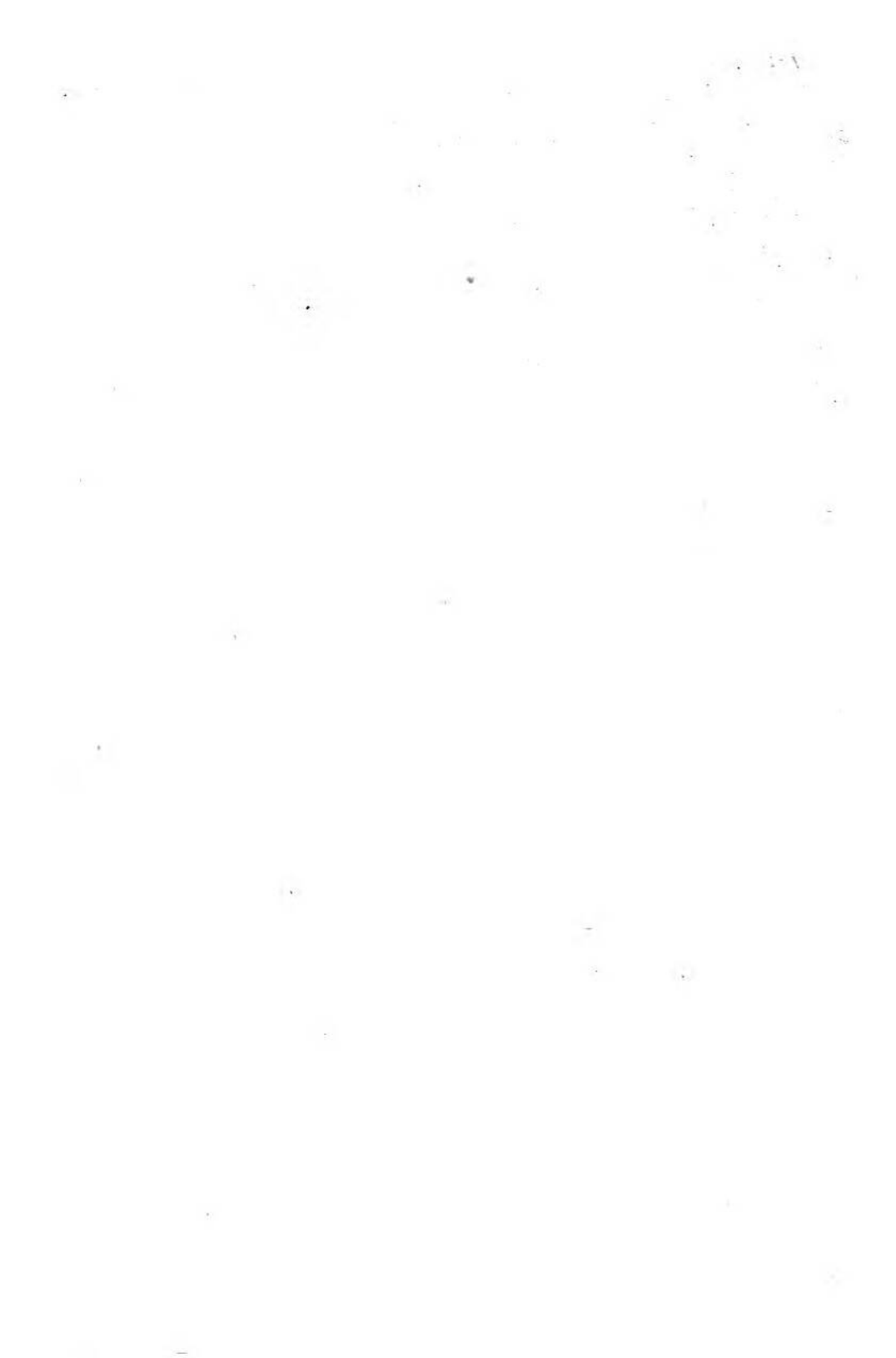
KAIS. KON. HOF- BIBLIOTHEK

54.876-B

Alt-

54876-B.

43. Nm. 126.

44.

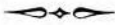
M A G Y A R

H E L Y E S I R Á S

É S

S Z Ó R A G A S Z T Á S

FŐBB SZABÁLYAI.

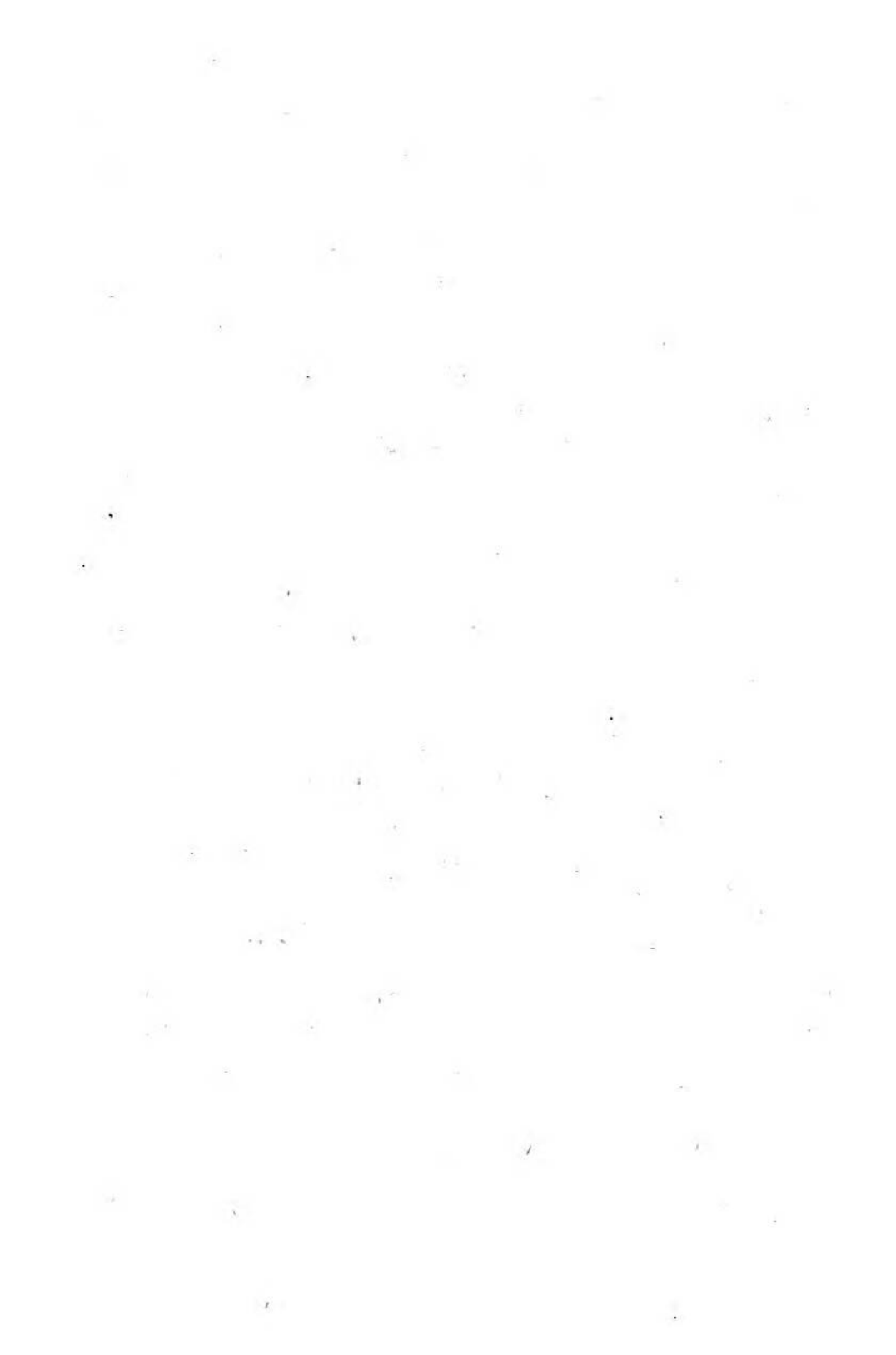
A² M. T. TÁRSASÁG² KÜLÖNÖS HASZNÁLATÁRA.

ÖTÖDIK KIADÁS.

BUDÁN,

A² MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM² BETŰIVEL.

M. D. CCG. XLI.

ELŐSZÓ

AZ ELSŐ KIADÁSHOZ.

Minekelőtte tökéletesen megvizsgált nagy grammaticát bocsátana ki a' magyar tudós társaság, a' helyesírásra 's a' nyelv' paradigmáira nézve kívánt bizonyos főbb szabások felett megegyezni; hogy neve alatt kijövendő évkönyveiben, folyóiratában 's hivatalos jelentéseiben, ha más meg más elmék tünnek is ott elé sajátságaik' jeleivel, az egy erkölcsi test' írása' módja tétovázó és tarka ne legyen. Mindjárt az első nagy gyűlés bizá meg tehát 1831-ben februarius' 23-d. volt ülésében a' nyelvtudomány' osztályát olly vezérjavaslat' készítésére, mellyben a' beszéd' minden részein végig menvén, az így vagy amugy-írás' helyesebb okait példákkal világosítsa meg 's ide tartozólag a' nyelv' szóragasztásait is írná össze. A' második nagy gyűléskor, 1832. martius' 11-d. és 12-d. megvizsgálá az együtti volt társaság e' javaslatot; 's itt következik, a' miben az, fenn említett céljából, megegyezett.

Minden időre már meghatározottaknak azonban a' társaság nem vallja e' szabásokat; sőt, ha mit a' folyton folyó nyelvisméret, szavak' lelke és alkatja körül elválasztóbban kifejt, annak előre kiköti későbbi javítását, 's ezt magának különösen a' magyar nagy grammatica' készítésébe ereszkedésekorra fenn is tartja.

Nem akarván ennél fogva a' társaság, az általa megállítottira nézve, egyszer mindenkorra lenni parancsoló, szabadjokra hagyja még tagjainak is, hogy e' szabásokat, midőn tulajdon személyökben állnak elé munkájokkal, általlátásokhoz képest követhessék. Győzzön, a' mi jobb! ez a' társaság' szava; okokkal kíván ő vezetője lenni a' kivilágulás szerint alakuló köz megegyezésnek, fennhézó 's önkényü vezér nem.

A' társaság' 2-d. nagy gyűléséből, Pesten, martiusb. 1832.

DÖBRENTAI GÁBOR,

titoknok.

ELŐSZÓ

A' MÁSODIK KIADÁSHOZ.

Bővítve 's némellyfélének bizonyosabb elhatározásával és több világosító példa' kifejzésével jelenik meg e' második kiadás, azon szellemében a' társaságnak, melyet az elsőnek előbeszéde vallott.

Felszólította volt e' végett a' 3-d. nagy gyűlés' 10-d. ülése september' 7-d. 1832-ben az ekkor jelen nem volt vagy később választott tagokat, adnák be az első kiadás' bővebb olvasásakor támadható észrevételeiket a' 4-d. nagy gyűlésre, hogy a' miiket ez tisztábbra hozottaknak talál, kijavíttassanak.

'S több tag adá vagy küldé be megjegyzéseit. Bizta ezek' újabb megvitatását a' 4-d. nagy gyűlésnek 12-d. ülése, november' 13-d. 1833., mivel idő ekkor ahhoz ott nem juta, a' következett héti ülésekre, melyek azt martius' 1. 1834. végzék el.

Hiszi a' társaság, hogy így, mind tagjainak tovább és tovább fejtegetései, mind

nem tagjainak azokról szóló észrevételei ujabban és ujabban megvizsgáltván, végre olly szabályok lesznek felállítva helyesírásunkban, mellyek a' magyar nyelv' belső alkatját és ragos szerkezetét, minden erőltetés nélkül is elfogadható móddal, jelelik ki.

Pesten, a' társaság' héti üléséből, aprilis' 21-d. 1834.

DÖBRENTEI GÁBOR,
titoknok.

ELSŐ SZAKASZ.

HELYESÍRÁS.

1. §. BETŰK.

a, á, b, cs, cz, d, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs.

c, q, w, x, y idegen szavakban, *a' w* és *y* régi magyar nevekben is, használtak.

A' betűk: hangzók és mássalhangzók.

A' hangzók vastagok, vagyis mély hangok, u. m. *a, á, o, ó, u, ú*; és vékonyak, vagyis magas hangok, u. m. *e, ö, ő, ü, ű*. Az *é, í* és *í*, közép hangok; ugyanazért mind *a'* két osztályu szavakban előfordulhatnak, p. o. *maradék, szerdek, ital, hitel*, stb.

Minden hangzó ismét vagy rövid, vagy hosszú; *a'* rövidek közül *i, ö, ü* pontokkal jegeztetnek; *a'* hosszúk vonással, vagy, ha két-pontosak voltak, kettővel: *á, é, í, ó, ú, ő, ű*.

A' *cs, gy, ly, ny, ty* az eredeti egyszerű hangokban használtak, mint: *csal, ecset, kövecs; gyón, egyéb, nagy; lyuk, gulya, homály; nyár, Enyed, heveny; tyúk, atya, korty*. Ellenben, hol ezen hangok összetételből erednek, az alkotó betűk, u. m. *ts, dj, lj, nj, tj* megtartatnak, p. o. *követség, adjon, alja, fonja, látja*.

Hol az összetett betűk eredetiképen már kettőzve hallatnak, csak ez első iratik kétszer, p. o. *faggyu, illy, asszony, hattyú*. Ellenben, hol kettőztetésök ragasztás vagy összetétel által eszközöltetik, illetén rövidítésnek a' gyökér' fenntartása miatt nincsen helye; e' szerint tehát így irunk: *öc-cse, király-lyá, tudomány-nyal, vesz-szen, Nagy-győr, ponty-tyá, nem: öc-cse, Nag-győr* stb.

2. §. TULAJDON NEVEK 'S IDEGEN SZAVAK.

1) A' magyar nemzetségi nevek megtartják eredeti írásmódjokat, p. o. *Dessewffy, Georch, Széchenyi, Gaal*.

2) Egészen meghonosodott idegen eredeti nevek és szavak magyar szavak gyanánt iratnak, p. o. *Mózsés, Krisztus, József, Ignác*,

Fülöp, Zsófia, Fridrik, Fruzsina, Nápoly, Párizs, püspök, fris, próba, predikáció, dragonyos, financia, stb.

3) A' görög nevek' és szavak leírására, nem lévén minden görög betűnek megfelelő magyar betűnk, a' magyar tudós társaság még most inkább javaslatokat kíván adni, mint szabályt, és ugyan:

a) Vagy írassanak a' görög nevek és szavak görögösen, azaz a' lehető legnagyobb közelítéssel a' göröghöz, illyképen:

a' görög η helyett é, p. o. *Ἥλιος, Hélios.*

„	θ	„	th,	„	Θεαρχια, <i>thearchia.</i>
„	κ	„	k,	„	κεφαλαλγια, <i>kephalalgia.</i>
„	ξ	„	x,	„	ξενοτροφια, <i>xenotrophia.</i>
„	σ	„	s,	„	Σαμος, <i>Samos.</i>
„	υ	„	ü,	„	ὑπεριον, <i>Hüperion.</i>
„	φ	„	ph,	„	φλεγμα, <i>phlegma.</i>
„	χ	„	ch,	„	Χαρις, <i>Charis.</i>
„	ψ	„	ps,	„	ψαλτεριον, <i>psalterion.</i>
„	ω	„	ó,	„	ὠρογραφια, <i>hórographia.</i>
„	αι	„	aï,	„	Αισχινης, <i>Aischinés.</i>
„	αυ	„	aü,	„	αυτονομια, <i>aütonomia.</i>
„	ει	„	ei,	„	Ειδωλον, <i>Eidólon.</i>

- a' görög *εῦ* helyett *εὐ*, p. o. *Ευτερπη*, *Eüterpé*.
 „ *οἰ* „ *οἰ*, „ *οικονομία*, *oikonomia*.
 „ *ου* „ *ὐ*, „ *Ουρανός*, *Úranos*.
 „ *ἠ* „ *ἠ*, „ *Ἡμερίδης*, *Homérides*.

Vagy *b)* irassanak úgy, mint azokat a' romaiak irták, p. o. *philosophus*, *Cyclops*, *Xerxes*, *encyclopaedia* stb.

4) A' meg nem magyarosodott deák szavak és nevek eredeti írásmódjokat, minden változtatás és hozzátétel nélkül, megtartják, p. o. *Cicero*, *Lucullus*, *corollarium*, *documentum*, *principium*, stb.

5) Az élő europai nyelvekbeli azon szavak és tulajdonnevek, mellyek nincsenek megmagyarosodva, eredeti írásmódjokat tartják meg, p. o. *Shakspeare*, *Ximenes*, *Voltaire*, *Filangieri*, *Schiller*, *caprice*, *nuance* stb.

6) Melly idegen nevek a' magyar betűformától felette eltérő nemzetek' nyelveiből valók — a' hova a' keleti 's némelly nyugati (p. o. orosz, serbus, illyrus, stb.) nemzetek számláltatnak — azok kiejtésöknek leginkább megfelelő magyar módon irassanak, p. o. *czár*, *Paskievics*, *Krdlyevics*, *basa*, *csausz*, *zultán*, stb.

3. §. SZÓTAGOLÁS.

1) Több tagú szóban, ha két hangzó között egy mássalhangzó van, ez az utóbbi hangzóhoz foglaltatik, p. o. *ha-lom*.

2) Ha két vagy több mássalhangzó szorúl közbe, csak az utolsó vitetik által, p. o. *em-ber*, *kard-ról*.

3) Az összetett betűk egy hang' jelei lévén, mindenkor az utolsó hangzóhoz csatoltatnak, p. o. *he-lyes*, *a-nya*, *gu-zsaly*; ha kétszeresen állanak, fele részök az előbbinél marad, p. o. *király-lyal*, *mulasz-szon*; a' hiányos kettőztetéseknel pedig a' kihagyott betű visszaállítatik, p. o. *olyan*, *vissza: oly-lyan*, *visz-sza*.

4) Minden hangzó különös szótagot tevén, ha több jó össze, akárhol megszakaszthatik a' szó, p. o. *mie-ink* vagy *mi-eink*.

5) Az összetételekben úgy választatnak el a' szavak, mint összetétek, p. o. *el-ered*, *kard-el*.

4. §. IRÁSI JELEK.

A' jelek közül, mellyek szavak közé, vagy betűk mellé nagyobb érthetőség' okáért

tétnak, csak kettőt jegyzünk meg. Első a' *hiányjel* ('), melly kihagyott betű' vagy szótag' helyébe tétetik, p. o. *hogy'*, *a'*, *e'*, 's ezeknek származékaiban; *hogyan*, *az*, *ez*, *amaz*, *imez* stb helyett. Szorosan megkívánják pedig a' hiányjelt a' kihagyott birtokos *nak*, *nek*, 's a' személyragos nevek' rövidített szenvedője, p. o. *ház' ura*, *ne hagyd magad'*; ezek helyett: *ház-nak* ura, *ne hagyd magad-at*. Ezek: *engem*, *téged*, *stb* (és a' többi helyett) hiányjel nélkül iratnak.

Második a' *kötjel* vagy *kapcsoló jel* (-), melly összekapcsolt szavak közé tétetik, p. o. *öröm-dal*. Azonban az mindenütt kimaradhat, hacsak valamely két vagy több szavakból eredő összetételekben a' nagyobb világosság nem kíváná az összetétel' főbb részei' elválasztását, mint p. o. *szarvasmarha-tenyésztés*, *fa-ló* stb; mert *szarvas-marhatenyésztés*, *faló* egyebet is jelenthetnek. Elmulthatatlanul megkívánatik azonban ime' kérdő betűnél: *e*, p. o. *hallod-e?* mert ha ez közvetlenül a' szóhoz kapcsolatik, könnyen zavart okoz, p. o. *embere*, homo illius, és ismét: *ember-e?* *an homo?* magában pedig így: *ember e?* szinte

nem állhat, minthogy ezen *e*-nek önállólag még csak sejdített értelme sincs. A' kapcsoló jel (*hallod-e? látott-e?*) mind ezen bajokat elhárítja. Végre kötjelekkel élünk a' szavak' végén, midőn több egymás után álló nevek-nél, mellyek ugyanazon hely- vagy egyéb raggal toldatnak meg, vagy ugyanazon egy szóval tételnek össze, rövidség' okáért ezen ragot vagy összetételi szót csak az utolsó név-hez kapcsoljuk, p. o. *javai-, szülei-'s barát-jaitól elvált; könyv-, kép- és levéltár; fű-vész-, ásvány- és állattudományt irt* stb.

A' többi jelek köz divat szerint használ-tatnak.

5. §. NAGY KEZDŐ BETŰK.

Nagy betű használtatik:

- 1) Beszéd' és vers' elején.
- 2) Pont után, vagy kettős pont után is, ha valamely idegen mondat hozatik fel.
- 3) Minden szorosán vett tulajdon nevek-nél nagy kezdő betűvel élünk, p. o. *Magyar-ország, Nagyvárad, Duna, Zemplén, Lajos* stb. Mikor ellenben a' tulajdonnév melléknév gyanánt használtatik, vagy belőle képző által

ollyan formáltatik, kis betűvel kezdessék; p. o. *pesti lakos, tacitusi szellem* stb.

4) A' megszólítás' szavai is, akár rendes címek, akár önkényes tiszteletadások; úgy könyvek' idézett címei is, nagy betűvel kezdetnek, p. o. *Felséges Úr! Érdemes Férfit! Tekintetes Táblabíró Úr! A' magyar tudós társaság' Évkönyvei* stb.

MÁSODIK SZAKASZ.
S Z Ó R A G A S Z T Á S.

ELSŐ CZIKKELY.

N É V.

A' név' értelme ragasztás által módosúl 's határoztatik meg. A' ragok minden szónál ugyanazok, 's csak a' nyelvben uralkodó hangrend szerint változnak mélylyé, vagy magassá: a' milyen t. i. a' szó, mellyhez ragasztatnak.

6. §. SZEMÉLYRAGOK.

A' személyragok az egyes és többes szám' minden személyeinek egy vagy több birtokát jelentik, 's így következnek:

MÉLY HANGUAK

MAGAS HANGUAK.

Egy birtok.

1) am, om, hangzó után	m.	1) em, öm, hangzó után	m.
2) ad, od, - - -	d.	2) ed, öd, - - -	d.
3) a, - - -	ja.	3) e, - - -	je.
4) unk, - - -	nk.	4) ünk, - - -	nk.
5) tok(a-tok, o-tok), -	tok.	5) tek, tök (e-tek, ö-tök)	tek, tök.
6) ok, - - -	jok.	6) ök, - - -	jök.

Több birtok.

1) aim,	hangzó után	im.		1) eim,	hangzó után	im.
2) aid,	--	id.		2) eid,	--	id.
3) ai,	--	i.		3) ei,	--	i.
4) aink,	--	ink.		4) eink,	--	ink.
5) aítok,	--	ítok.		5) eítok,	--	ítok.
6) aik,	--	ik.		6) eik,	--	ik.

Jegyzetek. a) Az egy birtok' többes harmadik személyének *ok*, *jok*, *ök*, *jök* ragai helyett *uk*, *juk*, *ük*, *jük* tájdivatos ragokkal egyedül csak különböztetés' vagy jobb hangzat' kedvéért élhetni; p. o. *halmuk*, *örömük*, *halmok* helyett, mi a' halomnak személyrag nélküli többes száma is; *örömök* helyett, mellyben azon kívül a' három egymást érő ő a' fület kedvetlenül illeti.

b) Rövid hangzók a' szó' végén az itt kitett ragok előtt — az *i*-t, *ü*-t és *ü*-t kivéve — mindenkor megnyújtatnak, p. *munka*, *eke* ezen raggal *m* így állnak össze: *munkám*, *ekém*; ezekben *földi-m*, *kapu-ja*, *seprü-ink* a' véghangzók rövidek maradván. Kivételnek: *atya*, *apa*, *anya*, *bátya*, *néne*, *öcse*; mellyek, midőn a' 3-d. személy' ragával toldatnak, véghangzójokat elvesztik, így *aty-ja*, *ap-ja*, *any-ja*, *báty-ja*, *nén-je*, *öcs-cse*.

c) Az egy birtokú harmadik személyek' *ja*, *je*, *jok*, *jök* toldott ragait néha nem hangzó végű szavak is felveszik, gyakran különböztetésül, u. m. *napa*, és *napja*, *ára*, és *árja*; gyakran csupa szokásból u. m. *harangja*, *haragja*, e' helyett: *haranga*, *haraga*. Ugyan illy szavaknál az *aim*, *eim* stb, azaz: több birtokú személyragok is, *j*-vel toldatnak meg: *harangjaim* stb. Azonban efféle toldásokat, a' meny-

nyire lehet, ritkítani kell; általában pedig ajánlatos, hogy *cs, g, gy, k, ly, m, ny, p, ty, sz* és *zs* után állandóan a' pusztá *a, e*, rag tétessék; p. o. *kovácsa, országa, agya, árnyéka, guzsalya, villáma, tudománya, képe, juhásza, varázsa.*

d) A' több birtoku ragokat némelly mássalhangzón végződő szavak olly rövidítéssel is vehetik fel, mint a' hangzón végződők, p. o. *barátaim* vagy *barátim.*

e) Némelly szavak ezen ragok előtt kilökik végszótagbeli hangzójokat, némellyek annak ékezetét (accentus) veszti el: olyanok az *alom, elem* végzetűek, p. o. *hatalom, hatalmam*; illyek az *ész, eszem*, és *lélek, telkem*, melly egyszersmind kurtítást is szenved. Mind ezen szavaknál a' szenvedő 's többes szám' ragai is ugyan e' változást okozzák: *hatalmat, hatalmak*; a' szenvedőt némelly esetekben kivéve, melly a' rag' hangzóját el is hagyhatja, p. o. *sugarat* vagy *sugárt.*

f) Némelly *é, ó, ő, ü*-vel végződő egytagu nevek teljesen veszik fel a' személyragokat, az összehangzó hangzók közé mindazáltal *v*-t vevén fel 's véghangzójokat hol csak rövidre, hol egy más rokon rövid hangzóra változtatván; p. o. *lé; só, szó, hó, tó; ló; kő, tő, cső; hő; fű, nyű* stb, ekkép: *levem; savam, szavam, havam, tavam; lovam; kövem, tövem, csövem; hevem; fűvem, nyűvem.* Ezek közül mindazáltal *sóm, szóm, csóm* is helyesek.

Vő, nő, bimbó, erő, mező stb az egy birtokú

harmadik személyekben kétképen használtathatnak: *nője* vagy *neje*, *vőjük* vagy *vejük*, *bimbója* vagy *bimbaja*, *mezőjük* vagy *mezejük*; szóval: mint azok, mellyeknek a' szokás illy nemű eltérést engedett, fölveszik a' rendes ragasztást is. A' több birtokú ragokban tanácsosabb a' ragasztás mellett maradni, mert az eltávozás zavart okozhatna: így *ereim* *értől* is jöhet, *erőtől* is; *mezeim*, *meztől* és *mezőtől*. *Fő* vagy *fej* egyenlőn jők.

A' *darum* és *darvam*, *fenyüm* és *fenyvem* egyiránt helyesek; *könyűtől* nem *könyvem*, hanem *könyüm*, és a' kurtított *könytől* *könyem*.

7. §. HELYRAGOK.

MÉLY HANGUAK.	MAGAS HANGUAK.
1) Beható . . . ba.	1) be.
2) Marasztaló . . . ban.	2) ben.
3) Kiható . . . ből.	3) ből.
4) Közelítő . . . hoz.	4) hez.
	az ü és ö hangzón végtag után <i>höz</i> , p. o. <i>eskühöz</i> .
5) Határvető . . . ig.	5) ig.
6) Állapító . . . on.	6) en.
hangzó után . . . n.	ü és ö hangzón végtag után <i>ön</i> , p. o. <i>kezünkön</i> .
7) Felható . . . ra.	7) re.
8) Leható . . . ról.	8) ról.
9) Távolító . . . tól.	9) tól.
10) Veszteglő . . . nál.	10) nél.

Jegyzetek. a) Mind ezen ragok előtt megnyújtatik a' rövid hangzó, az *i*-t, *u*-t és *ü*-t kivéve; p. o. *munka-ból*, *csere-ben* helyett iratik: *munká-ból*, *cseré-ben*. Egyedül az *ig* határvető helyrag előtt hagyhatni rövidnek a' hangzót, kivált ha a' szó személy-

raggal vagy maga a' határvető rag, *lan*, *len* képzővel van megtoldva: p. o. hervadásaig, maiglan, füleiglen.

b) Ezen ragok közül a' *ben* (benn), *hoz* (hozá), *nál*, *ra*, *ról* és *tól*, személyragokat vesznek fel: *bennem*, *benned*, *benne*, *bennünk*, *bennetek*, *bennök*; *hozzám*, *hozzád*, *hozzá* vagy *hozzája*, *hozzánk*, *hozzátok*, *hozzájok*; *rám*, *rád*, *rája* vagy *rá*, *ránk*, *rátok*, *rájok*; *nálam*, *nálad*, *nála*, *nálunk*, *nálatok*, *nálok*; *rólam*, *róla*, *rólatok*, *rólok*; *tőlem*, *tőle*, *tőletek*, *tőlök*. A' *tőlem* és *rólam* mutatják, hogy nem *túl*-t, *rúl*-t, hanem *tól*-t, *ról*-t kell írni.

c) A' *be*, *ből* helyett *bele* és *belől* használatnak külön, és személyragokkal.

d) *tt*, *att*, *ott*, *utt*, *ett*, *ött*, *ütt*, csak némely igehatározókban, és leginkább *r*-rel, névszerint *vár*-ral végződő helyek' neveiben használatnak; p. o. hely-*ett*, minden-*ütt*, más-*utt*, Pécs-*ett*, Győr-*ött*, Kolosvár-*att*, Temesvár-*att*, Ujhely-*tt*.

8. §. KÜLÖNFÉLE RAGOK.

MÉLY HANGUAK.

1) Független birtokos é.	
2) Másállású birtokos nak.	
3) Tulajdonító . . . nak.	
4) Szenvedő . . . at,ot,-t	
5) Okadó . . . ért.	
6) Segítő . . . val.	
7) Fordító . . . vá.	
8) Mutató . . . ül, ul.	
9) Többes szám . . . ek, ök.	
hangzó után . . . -k.	

MAGAS HANGUAK.

1) . . . é.
2) . . . nek.
3) . . . nek.
4) . . . et, öt, -t.
5) . . . ért.
6) . . . vel.
7) . . . vé.
8) . . . ül, ül.
9) . . . ek, ök.
hangzó után . . . -k.

Jegyzetek. a) Valamint az előbbi, úgy ezen ragok előtt is megnyújtatik a' rövid hangzó, az *i-t*, *u-t*, 's *ü-t* ismét kivévén; p. o. *munká-é*, *cseré-vel*. Egyedül az *ért* okadó rag előtt hagyhatni rövidnek a' hangzót, kivált ha a' szó személyraggal van megtoldva, és versben; p. o. *váltsága-ért*, *pénze-ért*.

b) A' *nek*, *ért*, *vel* személyragokat is vesznek fel, illyképen: *nek-em*, *nek-ik*; *vel-ed*, *vel-ünk*; *ért-em*, *ért-ök*. Ez utóbbik így is van szokásban: *érett-em*, *érett-ünk* stb.

c) A' birtokos *nek* kihagyathatik 's helyét hiányjel pótolja; p. o. *háznak ura* vagy *ház' ura*. Illyeneknél: *lábnak alatta* vagy *láb alatt*, nem szükséges a' hiányjel; mert ez utóbbiban az *alatt* független névhatározó, 's ragatlan szót kíván, ragatlanul állván maga is a' szó után; azért hibásak az effélek: *víz közepette*, e' helyett: *víznek közepette* vagy *víz közepett*.

d) A' *val*, *vel*, és *vá*, *vé*-ben, a' *v* olly mássalhangzóvá változik, millyentől megelőztetett, p. o. *baj-val*, *kard-val*, *gond-val*, *gond-vá* helyett iratik: *baj-jal*, *kard-dal*, *gond-dal*, *gond-dá* (ez utóbbiak hibásan iratnak így: *kard-al*, *gond-á*; mert *al*, *el*, *á*, *é*, ragok ninesenek; így *könyv-vel*, *enyv-vel* stb). Mindazáltal ha valamely nevek két hasonló mássalhangzóval végződnek, midőn *val*, *vel*, *vá*, *vé* ragok tételnek hozzájuk, ezeknek *v* betűje kihagyható, azért, minthogy három hasonló mássalhangzó ki sem ejthető; p. o. *cseppel*, *mellel*, *tettel*.

e) Az *i*, *ü* *ú*, vagy *ü*, *ű* képzőkkel alkotott

melléknevek a' többes szám' ragát egész épségben veszik fel; p. o. földi-ek, lábu-ak, egyszerűek, gyönyörű-ek.

A' ragokhoz tartoznak még a' hasonlító *ként*, módmutató *kép* v. *képen*, 's időrag *kor*, mellyek csak annyiban különböznek a' többitől, hogy sem magok a' hangrend miatt el nem változnak, sem előttök a' véghangzó meg nem nyújtatik: *Szent István' napjakor*, *semmikép*, *máskép*, *isten' angyalaként* stb. Továbbá: a' *kor* és *kép*, jelentéseiknél fogva is csak némely hozzájuk illő, azaz velök megférő jelentésű szavakhoz kapcsolathatók.

Vannak összetett ragok is, u. m. *ként*, mellyet *on*, *en*, *ön* rag előz meg, p. o. *darab-on-ként*; és *túl*, *tül*, mellyet *as*, *os*, *es*, *ös* képzőü melléknév szokott megelőzni, p. o. *test-es-tül*, *lelk-es-tül*, *ház-as-tül*. Ezek természetesen csak a' puszta név után tétethetnek, nem pedig a' többes számi 's személyragok után is.

9. §. FÜGGETLEN NÉVHATÁROZÓK.

Valamint a' ragok, úgy ezek is a' név értelmét módosítják, azon különbséggel, hogy ezek a' szó után függetlenül és változatlanul állnak.

Alá, alatt, alól.
 Által.
 Elé, előtt, elől.
 Ellen.
 Felé, felől.
 Főlé, fölött.
 Gyanánt.
 Hegyé, hegyett.
 Helyett.
 Iránt.
 Kivál.
 Közé, között, közül.
 Köré, körött, körül.
 Megé, megett, megől.
 Mellé, mellett, mellől.
 Miatt.
 Óta.
 Szerint.
 Után.
 Végett.

Mind ezen névhatározók — az *ótá*-t kivé-
 vén — felveszik az egy birtoku személyra-
 gokat; és ugyan az *é*- vagy *á*-val végződők, p. o.
mellé, így: *mellém*, *melléd*, *melléje*, *mel-*
lénk, *mellétek*, *melléjük*; holott a' *melléje*, a'
mellé helyett csak *nek* ragos szó után használ-
 tathatik, mint: *fal mellé* vagy *falnak mellé-*
je; vagy midőn ígéhez tartozik, p. o. *melléje*
vonulok, vagy *mellé vonulok*. Az *elé*, *főlé*,
hegyé, *közé* helyett használatnak ezek is:

előmbe, elődbe, elejébe, előnkbe, előtökbe, elejükbe; fölömbe; hegyembe stb.

Az *é* és *á* végűek ezen kérdésre felelnek: *hová?*; az *ott, ött* végűek erre: *hol?*; az *ól, öl* végűek erre: *honnan?*; az *ül, ül* vagy *ul, ül* végűek ismét erre: *hol?* Ezért különbség van az *alól* és *alúl* között, valamint az *elől* 's *elül* között; amazok névhatározók ezen kérdésre: *honnan?* p. o. *ház elől, szék alól*; emezek igehatározók ezen kérdésre: *hol? mint?* 's olly alkotásuak mint ezek: *németül, dedkül, rosszul* stb, melyekről alább leszen szó. A' *közül* hibás szokás által lett divatos a' törvényszeres *közöl* helyett, valamint *elől* az *elül* helyett.

Vannak névhatározók, melyek csak ragos név után tétethetnek; és pedig a) *on, en, ön* ragosak után tétetnek ezek: *át, által* (*keresztül* helyett), *innen, túl, kívül, belül, keresztül*; p. o. *vizen át, Dunán túl, határon kívül, határon belül*.

Belül, mint megjegyzők, különbözik a' *belől*-től, honnan a' *belőlem, belőled, belőle* stb származnak.

b) *nál* ragot kíván a' *fogva*: *annál fogva, kezénél fogva*; tétetik *től* rag után is, mi-

dőn idő- vagy helytávolságot jelent: *az időtől fogva.*

c) *hoz* ragot kíván a' képest: *ahhoz képest.*

d) *ra* ragot kíván a' nézve: *arra nézve.*

e) *vel* ragot kíván az együtt: *ezzel együtt.*

10. §. MELLÉKNÉV.

A' melléknév a' főnév' törvényeit követi a' ragasztásban.

Hasonlítása a' melléknévnek *abb, obb, ebb*, hangzó után *bb* képzők által történik: melly utolsó esetben az *a* és *e* a' szó' végén megnyújtatik; p. o. *nagyobb, kisebb, istenibb, tisztább*. Néha mássalhangzó után is kihagyatik a' képző' hangzója 's az egyik *b*, hol t. i. a' kimondás nem nehezül, p. o. *becsesb, erősb. Bátor, bátrabb* vagy *bátorabb; lator, latorabb* vagy *latorabb* egyenlőn helyesek. Illyenekből mint: *egyszerü, gyönyörü* lesz *egyszerübb, gyönyörübb* vagy *egyszerüebb, gyönyörüebb*; ezekből: *könnyü, szörnyü*: *könnyübb, szörnyübb* vagy *könnyebb, szörnyebb*. *Hamarabb* vagy *hamarább, külebb, felebb, lejebb, alább* stb.

A' *leg* a' másod fok elébe tétetvén, a' hasonlítás' harmadik vagy legfőbb fokát fejezi ki: *legnagyobb*.

Jegyzet. Néha főnevek is hasonlítatnak: *emberebb*, *csodább*.

11. §. SZÁMNEVEK.

Egy stb. (*egyedül*, *egyenlő*, *egyenes* mutatják, hogy egy *gy*-vel kell írni).

12. §. NÉVMÁSOK.

a) SZEMÉLYES NÉVMÁSOK.

Én, szenvedő: *engem* vagy *engemet*; birtokos: *enyém*; többes szám: *enyéim* (nem *enyimek*):

Te, szenvedő: *téged* vagy *tégedet*.

Ő, *övé*, *öt*, *ők* (többes szám); birtokos gyanánt szolgál az *övé*, mellynek többese: *övéi* és *övék*, 's amaz több birtokot, ez több birtokot jelent.

Mi vagy *mink*, szenvedő: *minket*, melléknév: *mienk*, *mieink*.

Ti vagy *tik*, szenvedő: *titeket*, melléknév: *tied*, *tieid*, *tietek*, *tieitek*; mellyek kö-

zúl a' *tied*, *tieidet*, inkább *teed* és *teeidnek* kellene írni, mert jelentése szerint oda tartozik.

b) MUTATÓK.

Az, ez, amaz, emez, ímez, azon, ezen, illy, olly, illyen, ollyan, imillyen, amollyan.

Az, ez, 's a' többi z-n végződő névmások rendszeren ragasztatnak, azon különbséggel, hogy minden mássalhangzón kezdődő ragok és képzők előtt z betűjüket a' rájuk következő mássalhangzóvá változtatják; p. o. az-nak, az-ból helyett iratik: an-nak, ab-ból; az-kor, ez-kép, az-ként, ez-nyi, ez-féle helyett: ak-kor, ek-kép, ak-ként, eny-nyi, ef-féle stb. Mondatik: azzal, azzá; avval, avvá is. Kivétetnek innen azok, mellyek már eredetileg is hangzóval kezdődnek; 's a' z megtartatik, p. o. az-t, (az-ot helyett), az-on.

Ugyan ezen változás alá esik az, midőn a' nevek előtt határozó gyanánt áll; de ekkor hiányjelt vesz fel, 's a' név mássalhangzója csak a' kimondásban kettőztetik; p. o. a' gond, a' beszéd. — A' független névhatározók előtt is ugyanezen törvényt tartják a' mutatók: a' mellett, e' felől, a' szerint stb.

A' többi mutatók rendes ragasztásuak.

c) VISSZATÉRŐK.

A' visszatérő névmások: *magam, magad, maga* stb, és *en(nen) magam, ten(nen) magad, ön(nön) maga, min(nen) magunk, tin(nen) magatok, ön(nön) magok* rendesen ragasztatnak.

d) VISSZAMUTATÓK.

Ki, melly, vagy a' ki, a' melly, milyen, mi, rendes raguak.

e) HATÁROZATLANOK.

Valamelly, némelly, némi, néminemü, valaki stb.

f) KÉRDŐK.

Ki, kicsoda, mi, milly, millyen, micsoda, melly, mellyik.

MÁSODIK CZIKKELY.

I G E.

Az igék *cselekvők*, határozott 's határozatlan formával: *adok, adom; szenvedők*, p. o. *adatik; 's közép rendűek*, p. o. *járok, küzködöm*.

A' törzsök, mellyen az igeragasztás épül, mindenkor a' jelentő mód' jelen idejének egyes számu, határozatlan formáu, tiszta harmadik személye; p. o. *vár, szól, kop(ik), enyész(ik)*.

Egyébiránt, valamint a' neveknél, úgy az igéknél kétféle (noha elveiben azoney) ragasztás származik, u. m. a' mélyeké és magasaké: p. o. *vár-ok, kér-ek*.

13. §. CSELEKVŐ IGE.

A' cselekvő ige határozatlan vagy határozott jelentésű lehetvén, ugyanazért kétféle ragasztásu is.

a) JELENTŐ MÓD.

Jelen idő.

HATÁROZATLAN.

HATÁROZOTT.

MÉLY HANG.	MAGASHANG.	MÉLY HANG.	MAGASHANG.
1) ok, (al-ak, -lak).	ek, (el-ek, -lek).	1) om.	em, ö vagy ü hangzóú szó- tag után: öm.
2) asz, sz.	esz, -sz,	2) od.	ed, öd.
3) a' törzsök.	a' törzsök.	3) ja.	i.
4) unk.	ünk.	4) juk.	jük.
5) tok, (o-tok),	tek, tők, (e-tek, ö-tök).	5) játok.	itek.
6) nak, (a-nak).	nek (e-nek).	6) ják.	ik.

Az *s*, *sz*, *z* végű törzsök a' *j* előtt végmássalhangzóját mindenkor kettőzteti, és a' *j* kimarad: *vadász-szük*, *fedez-zük* stb.

Jövő idő.

A' rendes igék' jövő ideje, mássalhangzó után *and*, *end*; hangzó után *vand*, *vend* szótaggal képeztetik; p. o. *ás-and*, *kér-end*; ó-*vand*, *jövend*. Ragasztása a' jelen időéhez mindenben hasonlít, u. m. *ásand-ok*, *ásand-asz*, *ásand-nak* stb; az *and*, *end* egészen új igét is alkot, melyet minden többi időn 's módon végig változtathatni; p. o. *kérendék*, *kérendettem*, *kérendjek*, *kérendenek* stb.

A' jövő idő még úgy is fejeztetik ki, ha az ige' határozatlan módjához *fogok*, *fogsz*, stb

segéd-ige adatik, ekkép: *fogok látni, fogtok kérni.*

Félmult idő.

HATÁROZATLAN.

HATÁROZOTT.

MÉLY HANG.	MAGAS HANG.	MÉLY HANG.	MAGAS HANG.
1) ék, (álak).	ék, (élek).	1) ám.	ém.
2) ál.	él.	2) ád.	éd.
3) a.	e.	3) á.	é.
4) ánk.	énk.	4) ók.	ók.
5) átok.	étek.	5) átok.	étek.
6) ának.	ének.	6) ák.	ék.

Mult idő.

1) ottam, (otta- -lak).	ettem, (ette- lek).	1) ottam.	ettem.
2) ottál.	ettél.	2) ottad	etted.
3) ott.	ett. *)	3) otta.	ette.
4) ottunk.	ettünk.	4) ottuk.	ettük.
5) ottatok.	ettetek.	5) ottátok.	ettétek.
6) ottak, otta- nak.	ettek, ettenek.	6) ották.	ették.

*) Az ö és ü hangzón végzőtagok után a' magas hangu *ett*, *ettem* stb ragok helyett *ött*, *öttem* stb használatnak, p. o. *küldött*, *győzött*; nem: *küldett*, *győzett*.

Ezen ragasztást *követik a)* mind azon igék, melyekben a' törzsök' vég *t* betűje előtt más-salhangzó vagy hosszú hangzó áll; p. o. *bont*, *fest*, *tanít*, *vét*-ből leszen: *bont-ottam*, *fest-ettél*, *tanít-ottunk*, *vét-ettek*. Kivéteket innen *lát*, mely az első 's második személyben 's a' többes számban csak *t*-t veszen fel, így *lát-tam*, *lát-tatok*, *lát-tak* stb.

b) Azon igék, melyekben a' vég *d* előtt hosszú hangzó vagy mássalhangzó áll; p. o. *mond, old, küld, áld, véd* stb: *mond-ottam, old-ottál, küld-öttél* stb. Mindazáltal ezek' nagyobb része rövidítve is van szokásban minden személyekben, a' törzsökös, azaz, az egyes számu határozatlan formáu, harmadik személyt kivévén, melly teljesen tartja meg a' ragot; p. o. *mondtam, küldtem, védtek: mondott, küldött, védett.*

c) A' rövidíthető törzsökű igék, midőn a' végszótagbeli hangzót kirugtatván, két mássalhangzóval végződő törzsököt kapnak; p. o. *morog, vezérel, gyötör, szerez-ből*, midőn rövidítetnek, így formáltatik a' mult idő: *morg-ottam, vezérl-ettél, gyötr-öttünk, szerz-et-tünk.*

Ellenben *eltérnek* a' szabálytól és csak pusztá *t* betűt vesznek fel, a) mellyek *l, ly, n, ny, r* mássalhangzókkal végződnek; p. o. *nyúl, nyúl-t; foly, foly-t; fon, fon-tam; hány, hány-tak; vár, vár-tunk.*

b) A' *b, d, f, g, gy, k, p, s, sz, t, v* és *z* betűkkel végződő igék, mellyek ezen időnek törzsökös személyét kivévén, hasonlólag csak

puszta *t* betűt vesznek fel; p. o. *szab, ad, döf, szeg, hagy, lök, kap, keres, vadász, adat, viv, vizez*-ből leszen, *szab-ott, szab-t-am; ad-ott, ad-t-am* stb. Kivétezik *hat*, melly egészen törvényesen ragasztatik; p. o. *hat-ott, hat-ottam*; és *fut, jut, üt*: minthogy ezek — a' törzsökös személyt kivéve, melly mindenkor a' szabályt követi — kétképen használhatóknak, így: *jutottam, juttam, ütöttem, üttem*.

c) Hangzó végűekben a' törzsök után kimarad a' rag' hangzója; p. o. *lő, ó, szí, hi*: *lő-tt, ó-tt, szí-tt, hi-tt*. A' törzsökös személyben *v* közbenvetésével a' rag' épen is megtartathatik: *ó-vott, szí-vott, hi-vott. Jó* megrövidül: *jő-tt*.

A' mult idő segédigékkal összekapcsolatva, ismét új időket 's módokat formál; így *valá-val* és *volt-tal*: *kértem vala, kértem volt*, jelentő módu régmult időt; *legyen-nel* foglalo módu régmult időt, p. o. *hogy kértem legyen*; *volná-val* ohajtó és feltételes mód' mult idejét, p. o. *ha kértem volna, bár tudtam volna*.

b) OHAJTÓ MÓD.

HATÁROZATLAN.		HATÁROZOTT.	
MÉLY HANG.	MAGASHANG.	MÉLY HANG.	MAGASHANG.
1) nék, anék, (nálak).	nék, enék, (nélak).	1) nám, anám.	ném, eném.
2) nál.	nél.	2) nád.	néd.
3) na.	ne.	3) ná.	né.
4) nánk.	nénk.	4) nók.	nők.
5) nátok.	nétek.	5) nátok.	nétek.
6) nának.	nének.	6) nák.	nék.

Ha az íge két mássalhangzón végződik, a' *na*, *ne* rag előtt *a*, *e* hangzót is vehet közbe; p. o. *mond-ana*, *küld-e-ne*.

Az ohajtó mód' mult ideje, mint mondatott, a' jelentő' multjából 's *volna* segédigéből áll.

c) PARANCSOLÓ MÓD.

HATÁROZATLAN.		HATÁROZOTT.	
MÉLY HANG.	MAGASHANG.	MÉLY HANG.	MAGASHANG.
1) jak, (jalak).	jek, (jelek).	1) jam.	jem.
2) j.	j.	2) jad.	jed.
3) jon.	jen, ü és öhangzón szótag után: jön.	3) ja.	je.
4) junk.	jünk.	4) juk.	jük.
5) jatok.	jetek.	5) játok.	jétek.
6) janak.	jenek.	6) ják.	jék.

Valamint a' jelentő módnak tiszta harmadik személye, vagy is a' pusztá törzsök, alapja az egész igeragasztásnak, úgy minden időnek határozatlan egyes számú tiszta harmadik

személye alapja lesz azon idő' többi személyei-
nek: egyedül a' parancsoló mód szenved ki-
vételt, holott nem a' harmadik, hanem a' má-
sodik személy vétetik alapul, a' parancsolásnak
megtámadó ereje igen természetesen legelőször
is a második személyre vitetvén.

A' második személy' rendes raga — mint
a' szabályból látni — *j*, p. o. *ad-j*, *szól-j*,
stb; vannak azonban több rendbeli igék, mely-
lyek könnyebb kimondás vagy jobb hangzás
végett ezen szabálytól eltávoznak; u. m. 1) A'
mellyek *s*, *sz*, vagy *z* betűvel végződnek;
ezeknél a' *j* a' törzsök' végbetűjéhez hasonlóra
változik, ekkép: *keres-s*, *vadász-sz*, *zúz-z*.
2) Ha a' törzsök *t* betűvel végződik, melly
előtt rövid hangzó áll, mind ezen *t*, mind a'
parancsoló *j*, *s*-re változik; így: *köt-j*, *vet-j*
helyett mondatik *kös-s*, *ves-s*. Ide tartoznak
kivételképen a' *lát*, *láss*; *lót*, *löss*; *bocsát*,
bocsáss; és *metsz*, melly a' *met* gyökérből
így formálja parancsolóját: *mess*. Illyen az *ik*-
esek közül (mellyeket tárgyrokonság és rövid-
ség miatt itt hozunk fel) a' *tetszik* és *látszik*
is, mellyek a' *tet*, *lát* gyökereket az említett
mód szerint változtatják el, felvevén végül az

ikes hajlítás' ragait, melyekről alább leszen szó; így: *tess-em*, *láss-ék*, stb. 3) Ha a' törzsök' végső *t* betűjét *s*, *sz* előzi meg, a' *t* ki-maradván, ezek kettőztetnek; p. o. *szalaszt*, *szalaszsz*, *fest*, *fess*. 4) Ha az igetörzsök hosszú szótagon, 's ez *t*-vel végződik, a' *t*-hez *j* helyett (az imént említettek kivéve) *s* adatik; u. m. *ront*, *ronts*; *tát*, *táts*; *tanít*, *taníts*. 5) Ha az ige *sz*-szel végződik, de az nem tartozik szorosán a' gyökérhez, sem az egész igeragasztásban alapul nem szolgál: az *sz* kihagyatván, az előtte álló hangzó megnyújtatik 's ragúl *gy* adatik hozzá: p. o. *visz*, *hisz*: *vi-gy*, *hi-gy*; a' megnyújtott hangzó a' többi személyekben ismét megrövidül: *vi-gyünk*, *hi-gyünk* stb.

Jegyzet. A' határozott ragasztásuak egyes számu második személyében, ha az a' könnyü ki-mondással nem ellenkezik, a' *ja*, *je* kihagyatván, csak a' *d* marad meg; p. o. *adjad*, *add*; *mondjad*, *mondd*, stb. Ezen rövidítésnél, ha a' *j* helyett valamelly mássalhangzó kettőztetve áll, annak egyike szinte kihagyatik, p. o. *köt*, *köss*, *kös-sed*, *kösd*.

A' *j*-t pótoló *gy*, *d*-re változván, az elszámlált igékben a' *d* kétszereztetik, p. o. *tedd*, *vedd*. *aludd*, stb.

d) HATÁRTALAN MÓD.

Személytelen.

ni.

Személyes.

MÉLY HANGUAK.

- 1) nom.
- 2) nod.
- 3) nia.
- 4) nunk.
- 5) notok.
- 6) niok.

MAGAS HANGUAK.

- 1) nem, nöm, *)
- 2) ned, nöd.
- 3) nie.
- 4) nünk.
- 5) netek, nötök.
- 6) niök.

*) Ö, ü hangzók végtag után: *nöm, nöd*, stb. p. o. *öl-nöm, öl-nöd; üt-nöd*.

A' hosszú végtagu törzsökhöz könnyebb ki-
mondás végett a' *ni, nom, nod* stb. elébe *a, e* se-
gédhangzók tételnek, ekkép: *mond-a-ni, küld-e-
nem, irt-a-nom*.

e) RÉSZESÜLŐK.

*J e l e n i d ő.*ó, hangzó után: *vó.*ö, hangzó után: *vö.**M u l t i d ő.*

ott.

ett, ött.

A' mult idő tökéletesen megegyezvén a' jelentő
mód' mult idejével, az ott elmondottak erre is illenek.

J ö v ő i d ő.

andó, hangzó után: *vandó.* endő, hangzó után: *vendő.*

f) ÁLLAPATJEGYZŐK.

1) ván	vén.
2) va	ve.

Jegyzetek. a) A' hangzó végű törzsökhöz ugyan hangzón kezdődő rag járulván, a' két hangzó vagy összeolvad és megnyújtatik, mint a' jelentő mód' jelen ideje' egyes második személyében 's a' mult időben, p. o. *ó, ósz, ótt; lö, lösz, lött*; kivétetik: *jő, jött*; vagy *v* segédbetűt vesznek közbe, a' törzsök' hangzója egyszersmind megrövidülven: *ovunk, ovék, ovand; lövünk, lövénk, lövend*. Mindazáltal az *i* és *ú* végűek, mint *hi, vi, fú, bú*, stb. ezen hangzókat hosszan is megtarthatják, p. o. *hivunk* vagy *hívunk, fuvand*, vagy *fúvand*.

b) Az *u, ü* a' törzsök' végső tagában — ha rag előtt röviden mondatik is, p. o. *terülhet, huztak, hülék*, — rag nélkül többnyire megnyújtatik; így: *terül, vonúl, nyújt; hüz, üz, hül* stb.

A' cselekvőből még rendesen tehető és miveltető igék alkottatnak; amazok: *hat, het*, emezek: *tat, tet, at, et* képzők által, p. o. *ad-hat, ad-at; fut-hat, fut-tat* stb.

Megjegyeztetik, hogy a' *t*-vel végződő cselekvő igékhez, ha előttök hosszú hangzó áll, csak *at, et* járul; ekkép: *tanít-at, bocsát-at*.

14. §. SZENVEDŐ IGE.

A' szenvedő a' miveltető igéhez ezen szótagot toldja: *ik*; 's így a' szenvedőnek kép-

zöje: *atik*, *etik*, vagy *tatik*, *tetik*, p. o. *ad*, *adat*, szenvedő: *adatik*.

Midőn a' szenv. ige tehetővé lesz, a' *hat*, *het* képzőket nem utól, hanem az *ik* előtt veszi fel, p. o. *adathat-ik*.

Ragai és ragaszlásának törvényei ugyanazok, mellyek a' cselekyő határozatlan vagyis törzsökös alaké, kivéven a' következő időket, u. m. jelentő mód' jelen, félmult és jövő idejét, a' parancsoló módot, az ohajtó módot; ezeket is pedig csak az egyes számban.

a) JELENTŐ MÓD.

J e l e n i d ő.

MÉLY HANGUAK.

MAGAS HANGUAK.

- 1) om.
- 2) ol.
- 3) ik.

1) em.
2) el.
3) ik.

A jövő, mint a' jelenvaló.

F é l m u l t i d ő.

- 1) ám.
- 2) ál.
- 3) ék.

1) ém.
2) él.
3) ék.

b) OHAJTÓ MÓD.

- 1) nám.
- 2) nál.
- 3) nék.

1) ném.
2) nél.
3) nék.

c) PARANC SOLÓ MÓD.

- 1) s-sam.
- 2) s-sál.
- 3) s-sék.

1) s-sem.
2) s-sél.
3) s-sék.

Az itt előadott ragokat kivéve, minden egyéb a' cselekvők' ragasztását illető szabályok 's kivételek ide is alkalmazandók. Innen van, hogy a' szenvedő' törzsöke *t*-vel 's rövid szótaggal végződván, a' *t*-j helyett *s*-sel pótolatik.

Jegyzet. Midőn a' szenvedés nem nyilván külső ok által hozatik elő, hanem mintegy belsőképen, 's bel okokból származik, vagy látszik származni, és a' szenvedés' okaira nem ügyelve szólunk: a' cselekvő *ödik*, *ödik* képzőt veszen fel. E' szerint valamint hibásan mondanók: a' török *meggyőződött* az orosz által, szintűgy hibás volna ellenben így szólani: a' gondolkozó elme meg nem *győzetik* a' halhatatlanságról; amott *meggyőzetett*, itt *meggyőződik* állnak egyedül helyesen. Így mondjuk: *becsapódik* az ajtó, mert úgy látszik, mint ha ön erejéből tenné ezen mozgást.

15. §. KÖZÉP IGÉK.

A' közép igék vagy *ik*-esek, p. o. *küzködik*, *vonódik*, *múlik*; vagy *ik*-telenek, mint: *foly*, *jő*, *terem*, *mozog*; — amazok a' szenvedőket követik a' ragasztásban, p. o. *küzköd-öm*, *vonód-ol*, *múl-ék*, *küzködjek*, *vonód-ám* stb; ezek a' cselekvők' határozatlan formáját, p. o. *foly-ok*, *jő-sz*, *terem-jen*, *mozog-nék*.

Jegyzetek. a) Mind a' két rendű közép igék

közt vannak, mellyek néha cselekvő értelmet 's így a' határozott forma' ragait is felveszik: p. o. *elalusz-sza* idejét, *megüli* lovát, *körülfolyja* a' várost stb.

b) Az *ik*-esek közül azok, mellyek' törzsökéhez az *ik* elmaradhatatlanúl kötve van, millyenek: *gondolkodik*, *elmélkedik*, *aluszik* stb, a' szenvedés' ragait változatlanúl megtartják. Oly mondásokban, hol az *ik*-et a' szokás a' törzsökből kihagyja, az ige minden egyéb időkben 's módokban is cselekvőleg ragasztatik, mint p. o. *megeesz* a' farkas, parancsolólag! *egyen meg* (nem *egyék meg*) a' farkas stb.

c) Vannak olly közép igék' törzsökei, mellyekben az *ik* az ingadozó divat szerint majd jelen van, majd kihagyatik; millyenek: *omol*, *omlik*; *bomol*, *bomlik*; *romol*, *romlik*; *tündököl*, *tündöklök* 's több effélék, mellyeknek, minthogy két törzsöküek, ragasztások is kétféle, 's bennök a' zavar az által távozattatik el, ha az *omol*, *bomol*, *romol*, stb a' kétes helyeknél megtartják hangzóikat, midőn az az *ik* előtt kihagyatik, p. o. *omol*, *omlik*, félmultjok: *omolék*, *omolál*, *omola*, *omlám*, *omlál*, *omlék*, stb.

Ilyenek még: *tün*, *tünik*; *vál*, *válik*; *szün*, *szünik*; *tenyész*, *tenyészik*; *enyész*, *enyészik*; *villan*, *villanik*; *robban*, *robbanik*; *úsz*, *úszik*; *mász*, *mászik*; *csúsz*, *csúszik*. Ezek kétképen ragaszthatók.

d) Ezek: *foly*, *rogy*, *hull*, *lép*, *ik*-telenül ragasztassanak. *Múl*, *nyúl*, *hibáz*: cselekvők; *múlik*, *nyúlik*, *hibázik*: közép rendűek.

e) Legtöbb nehézség mutatkozik azon igéknél, mellyek, *az*, *ez*, *öz* képzők által származnak; ezekről talán a' következőket lehetne megállapítani:

α) Azon igék, mellyek a' kitett képzők által *ik*-es igékből alkottatnak, rendszerint a' származékban is *ik*-kel toldassanak, p. o. *álmadik*, *álmadozik*. Ide tartoznak, mellyek ezen összetett képző által *adoz*, *edez* ugyan *ik*-es igékből lesznek, p. o. *romlik*, *romladozik*; *török*, *töredezik*; *nyílik*, *nyíladozik*.

β) Melly igék *ik*-telen törzsökből *adoz*, *edez*, *az*, *ez*, *öz* képzőkkel származnak, a' származékban, is inkább *ik*-telenek maradjanak, p. o. *marad*, *maradoz*; *szalad*, *szaladoz*; *fülad*, *füladoz*; *izzad*, *izzadoz*; *ing*, *ingadoz*; *reng*, *rengedez*; *hervad*, *hervadoz*; *szárad*, *száradoz* stb.

γ) Midőn illy igék nevekből képeztetnek, ha csak nem nyilván cselekvő jelentésűek, *ik*-kel toldassanak. Innen ezen névből: *por*, a' *porol*, *poroz* igék cselekvők, a' *porlik*, *porzik* középrendűek; illy különbség van a' *vérez* és *vérzik* között; *virágoz* és *virágozik* (*fel*).

f) Az *ik*-es igékből származott tehető igék is általában *ik*-kel toldatnak meg; p. o. *nyug-szik*, *nyug-hat-ik*; *fek-szik*, *fek-het-ik* stb.

16. §. RENDHAGYÓK ÉS HIÁNYOSAK.

Vagyon, van.

*Én vagyok, te vagy, ő van (vagyon), mi vagyunk, ti vagytok, ők vannak (vagy-
nak).* Egyéb időit a' *val* és *vel* törzsökből köl-
csönözi: *vala, volt, volna, való, 's* ezen igé-
ből: *lesz, t. i. legyen, lenni, stb.*

*Nincs, nincsen, nincsenek. Sincs, sin-
csen, sincsenek.*

Megy, megyen, mén.

*Én megyek, te mégy (mész), ő megy
(megyen, mén), mi megyünk, ti mentek, ők
mennek.* Egyéb időket a' *men* törzsökből veszen.

Lesz, tesz, vesz, visz, hisz.

*Leszek vagy lészek, leszesz vagy lészesz,
's rövidítve: léssz; lesz, leszen vagy léssen.*
Többes szám: *leszünk, lesztek, lesznek.* A'
vesz és *tesz* hasonlóképen ragasztatnak. *Hi-
szek, hiszesz, hisz* vagy *hiszen, stb.* Ezen
igék inkább hiányosak mint rendhagyók, 's
minden rendetlenségök csak abban állana, hogy
különböző törzsökből veszik ragasztásaikat. Így
a' jelentő mód' jelen ideje vétetik a' fönn ki-
tett törzsökből: *lesz, tesz* stb; minden egyéb
módok 's idők pedig vétetnek ezen pusztá gyö-

kökből: *le, te, ve, vi, hi*; a' félmult: *leve, teve, veve, vive, hive*, vagy az ön névmással megtoldva 's a' pótló *e*-t kihagyva: *lön, tön, vön, lőnek, tőnek, vőnek*. A' régieknél *vün* és *hün* is divatban voltak. Mult idő: *lett, tett, vett, vitt, hitt*. Jövő idő: *leend, teend, veend, viend, hiend*. Parancsoló: *légy, téggy, véggy, víggy, híggy*. Részesülő: *levő, tevő, vevő, vivő, hívő, leendő* stb. Innen képeztetik a' tehető ige is: *le-het, te-het, ve-het, vi-het, hi-het*; valamint a' miveltető is: *te-tet* vagy *té-tet, ve-tet* vagy *vé-tet, vi-tet, hi-tet*, 's a' főnevek: *lét, tét, vét* vagy *vétel, vitel, hit, hitel*. Az ohajtó 's a' határtalan mód ezen megtoldott gyökökből vétetnek: *len (le-ön), ten, ven, vin, hin; lenne, tenne, venne, vinne, hinne; lenni, tenni, venni, vinni, hinni*.

Eszik, iszik.

E' két ige az ikes hajlítást követi egészen; a' törzsök mindazáltal ugyanazon változásokat szenvedik, mellyeket a' most előadottaké; mondatik tehát: *eszem, iszom, evém, iandik, evő, ihatik, etet* vagy *étet* stb; egyedül a' parancsoló mód' második személye vétetik ki, mellyben a' gyökérbeli *e* és *i* rövidék maradnak:

egyél, igyál; a' mult idő' egyes harmadik személyének pedig szokottabb formája: *evett, ivott*.

dik vagy *szik* végűek.

Vannak számos közép igék, mellyekben az *ik* toldalékot *od, ud, ed, üd* helyett *sz, osz, usz, esz, üsz* képzők előzik meg; p. o. *öregszik, nyugoszik, aluszik, vénheszik, feküszik*, ezek helyett: *öregedik, nyugodik* stb. Ezen igék a' *d*-és képzőkkel rendes ragasztásuak; az *sz*-esekkel ellenben a' most előadottakat (*eszik, iszik*) követik; p. o. *aluszom, aluvám, alugyék, alunnám, alunni, aluvó, aluva*. Kivétetik a' mult idő' egyes harmadik személye, melly a' *v*-t kilöki, így: *alutt, fekütt*; 's a' jövődő, melly azt ismét megtartja: *aluvandik, feküvendő*.

Megjegyeztetik még; a) hogy illetén igék, ha két tagu gyökérből származnak — a' jelen időt kivéven, mellyet kétfélekép formálnak — többnyire a' rendes ragasztást követik; p. o. *hidegszik* vagy *hidegedik, hidegedém; vénheszik* v. *vénhedik, vénhedjek, vénhednék*.

b) Az egytagu gyökertűek, 's a' *haragszik* és *cselekszik* igékben, a' végtagi hangzó többnyire kihagyatik; p. o. *alszik, fekvék, haragvám, cselekvő*.

17. §. IGEHATÁROZÓK.

Ezek közül leginkább azokat jegyezzük fel, mellyek' irásmódja felől kérdés támadhatna.

Ezen kérdésre: *hol?* felel: *fönn v. fenn, benn, künn, lenn.*

Jegyzetek. Ellen kezőnek látszik ugyan, hogy a' *benn* mint rag egy *n*-nel, külön állva két *n*-nel iratik; de arra látszik hajlani a' nyelvszokás, hogy némelly egytagú szavakat nagyobb hatáság végett megnyújtson. A' *benn* szót egyébiránt az is védi, hogy az, a' személyragok előtt is két *n*-nel mondatik: *bennem, benned, benne* stb.

Alúl, fölül, elől (az *elől* helyett hibás szokásból *elől* használtatik), *hátsúl, kívül, belül, innen, túl, itt, ott, itten, ottan, sehol, sehonnan, szanaszét, szerteszéllel, messze, távol, közel* stb.

A' *föl* és *fel* minden származékaiban majd *e*-vel, majd *ö*-vel használtathatik, a' mint azt a' szebb hangzás vagy különböztetés megkívánja; így a' *fenn, fönn*, a' *kinn, künn* is mind kétképen.

Ezen kérdésre: *hova, merre, melly felé?* *Ide, amoda, idebb, amodább, erre, arra, messze, messzire, mindenüvé (ve)* vagy *mindenhova, sehova (mindenhová, sehová), föl* vagy *fel, alá, le*, stb.

E' kérdésre: *honnan? Innen, onnan, fölülről, másunnan* vagy *máshonnan, messzünnen, mindenünnen.*

E' kérdésre: *meddig? Addig, eddig, mindig, örökön, örökké, örökkéig.*

E' kérdésre: *mikor? Akkor, ekkor, most, mostan, ezentúl, aztán, hajdan, rég, régen, régente(n), eleinte(n), elejente, ifjanta(n), soha, mindenha, taval, annak utána, mindjárt, délest, estve, este, éjszaka, éjjel.*

Melly igehatározók *an, on, en, ön, hangzó* után *n*-nel képeztetnek, állandóan egy *n*-nel irassanak: *bátran, röviden* stb. Az *ül, ül*-lel végződők változtatva hosszúak vagy rövidek lehetnek: *rosszúl* vagy *rosszul*; végre a' *szér, e-s* gyökérhez kapcsoltatik: *egyszer, kétszer*; az *ö*-shez *ször*: *öt-ször, többször.*

Az *an, on, en, ön, ül, ül* képzőkre a' ragoknál tett észrevételek szinte illenek. Innen ámbár mondhatnók, *bátoran*, mégis szokottabb: *bátran*; ilyenek *jól*, ebből: *jóul*; *bőven* stb. *Könnyű, szörnyű, ifjú, szomjú* véghangzójokat el is hagyhatják: *könnyen, szörnyen, ifjan, szomjan* stb.

Az igeék, midőn némelly igehatározókkal összetétnak — mellyek: *meg, föl, le, ki, be, el* — minden kötet nélkül kapcsoltatnak; elválasztatnak azonban, ha az igehatározó, az értelem úgy kívánván, hátra tétetik.

HARMADIK CZIKKELY.

R É S Z E C S K É K.

18. §. KÖTSZÓK.

És vagy hiányjellel *'s*, *is*, *meg*, *ismét*; *nem* és *sem* tagadók, *ne* és *se* tiltók. *Akár*, vagy *akar*, *mihelytt*, *mihelyestt*, *annál*, *men-nél* vagy *minél* stb.

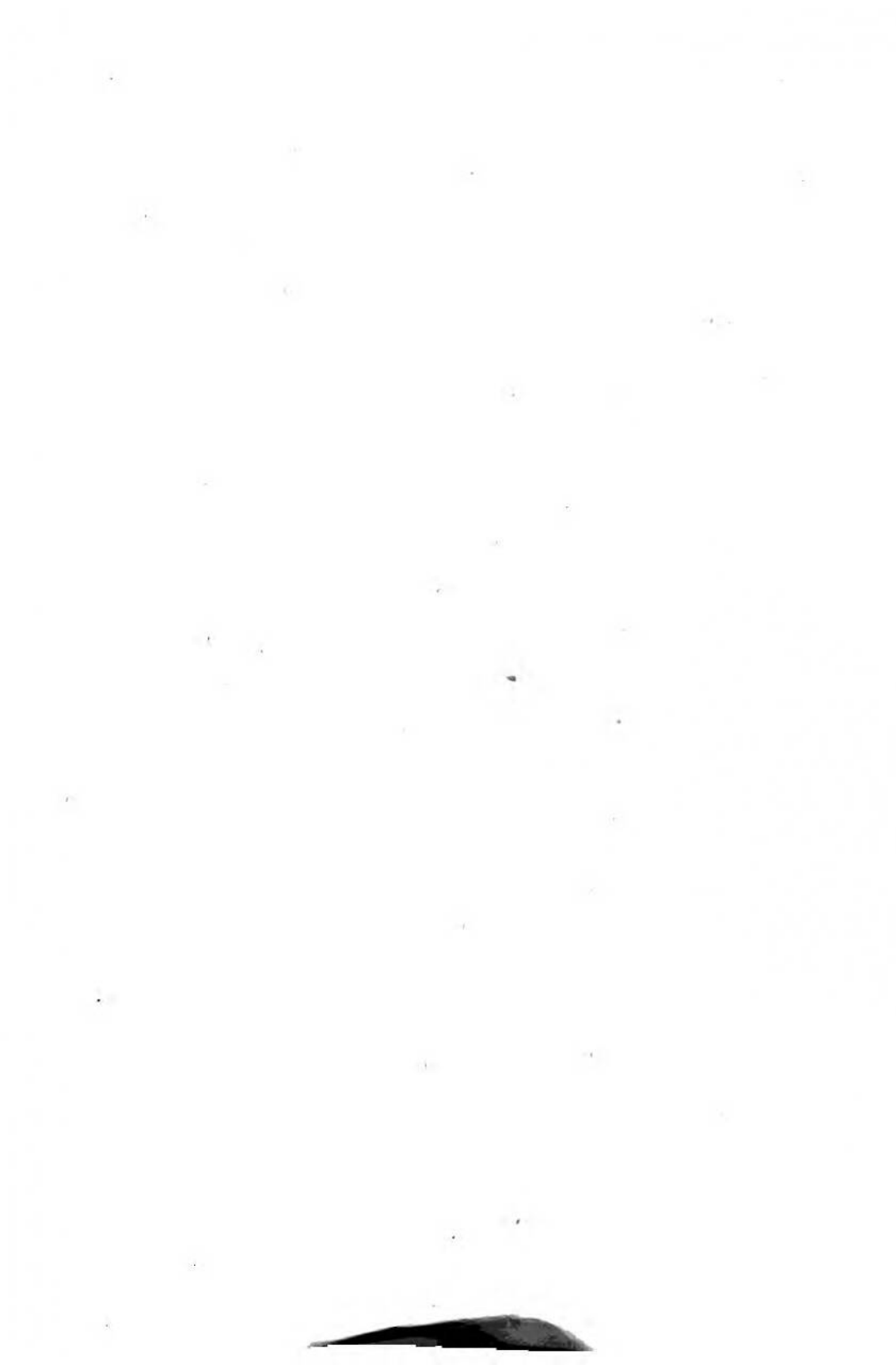
19. §. INDULATSZÓK.

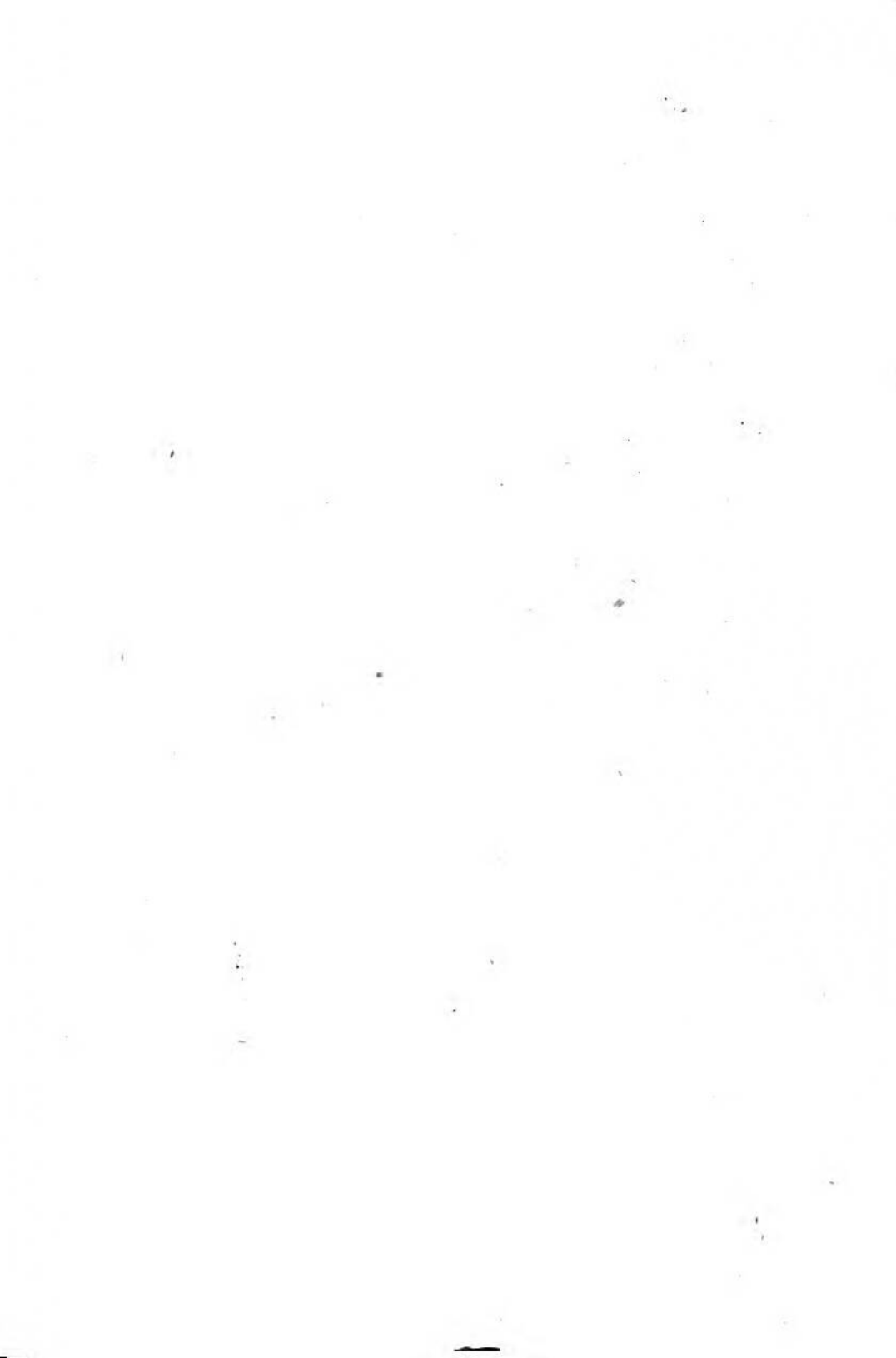
Ah, *oh*, *hah*, *hajh*, *vajh*, *vajmi*, *vaj-ki*, *valljon!* *beh*, *hé*, *hejh*, *no*, *nosza*, *ej*, *ejnye*, *ahha* stb.

T A R T A L O M.

E lőszó az első kiadáshoz	III
Előszó a' második kiadáshoz	V
E LSŐ SZAKASZ : Helyesírás	7
1 §. Betűk	7
2 §. Tulajdon nevek és idegen szavak	8
3 §. Szótagolás	11
4 §. Írási jelek	11
5 §. Nagy kezdő betűk	13
M ÁSODIK SZAKASZ : Szóragasztás	15
I. Cikkely: Név.	15
6 §. Személyragok	15
7 §. Helyragok	18
8 §. Különféle ragok	19
9 §. Független névhatározók	21
10 §. Melléknév	24
11 §. Számnevek	25
12 §. Névmasok	25
II. Cikkely: Ige	28
13 §. Cselekvő ige	28
14 §. Szenvedő ige	37
15 §. Közép ige	39
16 §. Rendhagyók és hiányosak	42
17 §. Igehatározók	45
III. Cikkely: Részecskék	47
18 §. Kötszók	47
19 §. Indulatszók	47

Österreichische Nationalbibliothek

